

EĞİTİMDE PROGRAM DEĞERLENDİRME VE TÜRKİYE’DE EĞİTİM PROGRAMLARINI DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARININ İNCELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. Soner Mehmet ÖZDEMİR

Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
sonerozdem@yahoo.com

ÖZET

Eğitimde program geliştirme süreci, bir programın tasarlanması, geliştirilmesi, denenmesi, uygulanması, değerlendirilmesi ve düzeltilmesini içeren sistematik ve dinamik bir süreçtir. Okullarda uygulanan programların etkililiğini ve başarısını belirlemede program değerlendirme çalışmaları önemli yer tutar. Bu çalışmada, eğitimde program değerlendirme kavramı, program değerlendirmenin program geliştirme ve öğrenme-öğretme süreçlerindeki işlevleri ile alan yazında kabul edilen başlıca program değerlendirme yaklaşımları ve modelleri incelenmiştir. Çalışmada ayrıca, Türkiye’de Cumhuriyetten günümüze gerçekleştirilen eğitimde program değerlendirme çalışmaları, ağırlıklı olarak 2004 ilköğretim programlarının değerlendirilme süreci ve bu konuda yapılan çalışmalar genel hatlarıyla incelenerek betimlenmiş ve bunlara dayalı olarak, ülkemizde uygulanan programların gerçek anlamda başarılı ve etkili olup olmadığını belirlemek için program değerlendirme çalışmalarında dikkat edilecek hususlar üzerine çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Eğitim programı, program geliştirme, program değerlendirme, program değerlendirme yaklaşım ve modelleri, Türkiye’de program değerlendirme çalışmaları.

CURRICULUM EVALUATION IN EDUCATION AND EXAMINATION OF THE CURRICULUM EVALUATION STUDIES IN TURKEY

ABSTRACT

Curriculum development is a process that includes designing, developing, testing, implementing, evaluating and revising a curriculum. Curriculum evaluation studies play a crucial role in determining the effectiveness and success of the curricula implemented in schools. In this study, the concept of curriculum evaluation, the functions of curriculum evaluation in curriculum development and learning-teaching process and the main program evaluation approaches and models adopted in the literature are examined in a comparative manner. This study also investigates the curriculum evaluation studies carried out in Turkey from the proclamation of the republic to today, predominantly the evaluation process of 2004 elementary curricula and the studies related to these curricula, and accordingly some suggestions to be considered in curriculum evaluation are presented to determine the effectiveness and success of curricula implemented in Turkey.

Key words: Curriculum, curriculum development, curriculum evaluation, curriculum evaluation approach and models, curriculum evaluation studies in Turkey.

GİRİŞ

Eğitim programları, ulusal ya da uluslararası düzeyde kaliteli bir eğitim sistemi kurma, ülkenin kalkınmasını ve gelişmesini sağlayacak nitelikli insan gücü yetiştirme, toplumsal ve kültürel değerlerin korunmasını ve geliştirilmesini destekleme gibi amaçlara yönelik olarak geliştirilirler. Bu bakımdan, Varış (1998)'ın ve Kısakürek (1969)'in de vurguladığı gibi, eğitim programları eğitilenlerin ya da öğrenenlerin davranış standartlarından, öğrenme ve öğretme etkinliklerine kadar çalışmalara kılavuzluk etmekte ve bir aracı rol oynamaktadır. Milli eğitim temel politikalarının uygulamaya dönüştürülmesi eğitim programları yoluyla gerçekleştirilmektedir. Buna göre, Türk Ulusunun, birlik ve bütünlük içinde kalkınmasına dayanan milli eğitim politikasının, ülkenin en uzak köşesine kadar yayılması ve gerçekleşmesinde programlar köprü görevi görmektedir. Eğitim programları ayrıca, insan davranışlarını sosyal, politik ve ekonomik düzende etkinlik sağlayacak biçimde geliştirmek için uygulanan bir araç olarak da işlev görmektedir.

Eğitim programlarının bu işlevlerini tam olarak yerine getirebilmesi için sistemli, koordineli ve bilimsel anlayışla geliştirilmeleri gerekir. Program geliştirmenin, koordine edilmiş etkinlikler düzeneği yoluyla öğrenenlere yönelik öğrenme deneyimlerinin tasarlanması (Wiles ve Bondi, 1993) ve eğitim programını etkili biçimde değiştirmeye ve geliştirmeye yönelik kolektif bir süreç olduğu (Marsh ve Willis, 2007) düşünülürse, eğitim programlarının sürekli biçimde gözden geçirilmesine ve güncelleştirilmesine ihtiyaç vardır. Turgut (1983)'un da belirttiği gibi, program geliştirme faaliyetleri programın tasarlanmasından, denenip düzeltildikten sonra geniş çapta yayılmasına kadar devamlılık göstermekle birlikte genel olarak bir program geliştirme süreci şu aşamaları içermektedir: 1. Program taslağının ve yardımcı materyallerin hazırlanması, 2. Taslağın gerçek durumlarda denenmesi, 3. Deneme verilerinin değerlendirilmesi ve 4. Taslağın değerlendirme sonuçlarına göre düzeltilmesi ve yayılmasıdır.

Bu, aynı zamanda uygulanmakta olan eğitim programlarının toplumun ihtiyaç ve beklentilerine, bireylerin ilgi, ihtiyaç ve özelliklerine, bilim ve teknolojiye gelişmelere, konu alanındaki değişim ve gelişmelere uygun olup olmaması bakımından değerlendirilmesini de gerektirmektedir. Buna göre, eğitim programlarının sadece

sistematik, koordineli ve bilimsel olarak nitelikli biçimde geliştirilmesi kadar, etkin ve sürekli biçimde değerlendirilmesi de gerekmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, eğitimde program değerlendirme kavramı çerçevesinde, program değerlendirmenin program geliştirme ve öğrenme-öğretme süreçlerindeki işlevleri ile alan yazında kabul edilen başlıca program değerlendirme yaklaşımlarını ve modellerini incelemektir. Çalışmada ayrıca, Türkiye’de Cumhuriyetten günümüze kadar gerçekleştirilen eğitimde program değerlendirme çalışmaları, ağırlıklı olarak 2004 ilköğretim programlarının değerlendirilme süreci ve bu konuda yapılan çalışmalar program değerlendirme süreçleri ve ilkeleri yönünden genel hatlarıyla incelenmiştir. Araştırmada genel tarama modeli kapsamında literatür tarama tekniğinden yararlanılmıştır. Betimsel yapıda olan bu çalışma sürecinde alan yazından ulaşılan bilgiler araştırmanın genel amacı doğrultusunda sistematize edilerek yorumlanmıştır. Çalışmanın, Türkiye’de eğitimde program geliştirme ve program değerlendirme alan yazınına ve bu konu ile ilgili çalışma yapan araştırmacılara katkı sağlayacağı umulmaktadır.

EĞİTİMDE PROGRAM DEĞERLENDİRME

Değerlendirme, eldeki bilgilere veya verilere bir anlam verme, onları belli amaçlara elverişlilik, belli koşulları karşılama, belli anlamlarda olup olmama vb. bakımlardan yorumlama işlemi (Özçelik, 1998) olarak ifade edilebilir. Eğitimde değerlendirme, öğrencilerin eksikliklerini belirleme, amaçlara ne oranda ulaştıklarını tespit etme, uygulanan yöntemin etkinliğini anlama, uygulanan programın ne oranda etkili ve verimli olduğunu belirleme, yeni bir programın geliştirilmesine yönelik etkileri belirleme ve okul uygulamalarını topluma gösterme vb. gibi çeşitli amaçlarla yapılır (Doğan, 1997, Marsh ve Willis, 2007). Kısaca, eğitim süreçlerinde değerlendirme özel olarak öğrencilerin ne düzeyde öğrendiklerini ya da öğrenme eksikliklerini belirlemek ve bunları düzeltmek amacıyla yapılırken, daha genel biçimde ise uygulanan bir programın etkililiğini ya da başarılı olup olmadığını ortaya koyma amacına dönük olarak yapılmaktadır.

Esas olarak, eğitimde program geliştirme ve değerlendirme iç içedir. Değerlendirme bir program geliştirme faaliyetinin önemli bir aşamasıdır ve sürekli bir yönünü oluşturur. Bu süreçte alınan sonuçlar veya dönütler programın daha iyi geliştirilmesi için kullanılır (Varış, 1988). Tyler (1949)'a göre, değerlendirme bir program çalışmasının temel fonksiyonudur ve değerlendirme süreci, bir programın hedeflerinin ve değiştirilmesi beklenen davranışların tam olarak ne düzeyde gerçekleştirildiğini belirleme sürecidir. Bu bağlamda, program değerlendirme, en genel anlamda, gözlem ve çeşitli ölçme araçları ile eğitim programının etkililiği hakkında veri toplama, elde edilen verileri programın etkililiğinin işaretçileri olan ölçütlerle karşılaştırıp yorumlama ve programın etkililiği hakkında karar verme süreci (Erden, 1998) olarak tanımlanabilir. Program değerlendirmenin temel amacı, eğitim programının arzulanan genel amaçlarının ve özel hedeflerinin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini saptamaktır. Bunun yanında, eğitim programının uygulamada işleyip işlemediğini ve değiştirilmesi gereken yönlerinin neler olduğunu, mevcut programın etkililiğini, okulların ürünlerinin yüksek öğretimde ve iş hayatında başarılı olup olmadığını, programların uygun maliyetli (cost effective) olup olmadığını ve mesleki yönden akreditasyonu sağlamayı belirlemeyi amaçlar (Oliva, 2009; Wolf, Hill ve Evers, 2006).

Program değerlendirme, eğitim programının yenileşmesini, (curriculum innovation) geliştirilmesini veya yürütülmesini desteklemek için gerçekleştirilir ve program değerlendirmeyle programın sürekliliği sağlanmaya çalışılır. Ayrıca, program değerlendirme bir programın veya uygulamanın nasıl geliştirilebileceğine yönelik anlayış sağlamadan, programın uygulanmasıyla elde edilen verimlilik ve etkililikle ilgili kanıtlar sağlamaya kadar farklı amaçlara hizmet eder (Klenowski, 2010). Demirel (2006), program değerlendirmenin, genelde programa dayalı eğitim kaynaklarını kabul etme, değiştirme ya da ortadan kaldırma kararının verilebileceği bilgileri içerdiğini belirtmiştir. Değerlendirme sonuçları program geliştirme uzmanlarına programa devam, gözden geçirme veya yeni bir aşamaya geçme konusunda bilgi vermektedir. Bunun yanı sıra karar vermede, sonuç çıkarmada ve programla ilgili kararları bilgiye dayandırmada program geliştirme uzmanına yetki verir. Kısaca, bireylere istenen yönde davranış kazandırma sürecine yön veren öğretim programlarının başlangıçta belirlediği amaçlarına ne derecede ulaştığına ilişkin dönüt alabilmek, uygulamada ortaya çıkan

eksiklik ve aksaklıkları giderebilmek için programların değerlendirilmesi ve geliştirilmesi gereklidir (Güven ve İleri, 2006).

Program değerlendirme süreçlerinde genellikle üç tür değerlendirmenin yapıldığı ve buna göre programla ilgili çeşitli kararların alındığı söylenebilir. Bunlar: yansıtıcı (reflective), biçimlendirici (formative) ve düzey belirleyici (summative) değerlendirmedir. Yansıtıcı değerlendirme, uygulamaya geçirilmeden önce taslak eğitim programının ilgili kesimlerin görüşlerini alarak yapılan değerlendirmeleri kapsar. Biçimlendirici değerlendirme, mevcut programların uygulanmasına yönelik geri dönüt sağlamak amacıyla yapılır. Örneğin, MEB tarafından ilköğretim ve ortaöğretim programlarının iyileştirilmesi için yapılan değerlendirme çalışmaları bu türdendir. Düzey belirleyici değerlendirme çalışmaları ise, programların uygulanması sürecinde, hem öğrenme-öğretme uygulamaları sonundaki öğrenmeleri hem de önceki öğrenmeleri içerir (Yaşar, 1998).

Kısaca, her eğitim programında mutlaka bir değerlendirme yapılması gerekir. Bu işlem, faaliyetlerin başarısı konusunda bilgi vermesi bakımından zorunludur ve değerlendirmenin şekli, programın amacına ve özelliğine göre değişebilir. Yapılan değerlendirme çalışması, hem biten bir faaliyetin son aşamasını hem de başlayacak olan faaliyetin ilk aşamasını oluşturur. Ayrıca, program geliştirme faaliyetlerinin uygulamalı olması değerlendirmenin devamlı olmasını gerektirmektedir (Küçükahmet, 2009; Kısakürek, 1969).

PROGRAM DEĞERLENDİRME SÜRECİ VE TEMEL AŞAMALARI

Program değerlendirme kapsamlı, sistematik ve dinamik bir süreçtir. Bu bakımdan, program değerlendirme çalışmalarında sistematik bir sürece uymak gerekir. Sistematik bir sürece uyulması, değerlendirmenin bir taraftan yapılandırılmasını sağlarken, diğer taraftan da daha kapsamlı hale getirilmesine yardımcı olmaktadır (Kaya, 1997). Program değerlendirme sürecinin etkili ve başarılı olabilmesinde izlenmesi gereken belirli aşamalar bulunmaktadır. Bunlar (Chase ve Aquilano, 1995; Harding, Dickerson ve Kehoe, 1999; Melnyk ve Denzler, 1995; Outcomes Assessment

Manual, 2000; ve UCF Continuous Quality Improvement Assessment Process, 2003, Akt. University of Central Florida, 2008):

- 1) Program değerlendirilmesinin organize edilmesi,
- 2) Program misyonunun tanımlanması,
- 3) Program amaçlarının tanımlanması,
- 4) Programın öğrenme çıktılarının tanımlanması,
- 5) Mevcut ve gerekli değerlendirme yöntemlerinin belirlenmesi,
- 6) Her bir öğrenme çıktısı için değerlendirme yöntemlerinin ve hedeflerinin belirlenmesi,
- 7) Verilerin toplanması,
- 8) Sonuçların analizi,
- 9) Geri dönütün sağlanması,
- 10) Değişikliklerin uygulanması,
- 11) Değişikliklerin izlenmesi ve sonuçların karşılaştırılması,
- 12) Bilgilerin gözden geçirilmesidir.

Bu aşamalardan ilk 6'sı planlama (plan), 7.si uygulama (do), 8. ve 9.su kontrol etme (check) ve 10., 11. ve 12.si ise yürütme (act) süreçlerini içermektedir.

Bunun yanında, program değerlendirme sürecinin temel aşamalarını ya da işlemlerini Kaya (1997) şu başlıklar altında oluşturmuştur:

- 1) Anlamın kesinleştirilmesi (program değerlendirilmesinin ne anlama geldiğinin ortaya konması),
- 2) Amacın belirlenmesi,
- 3) Anahtar tarafların belirlenmesi,
- 4) Olanakların ve engellerin belirlenmesi,
- 5) Yanıt aranacak soruların belirlenmesi,
- 6) Tasarımın kesinleştirilmesi,

- 7) Verilerin toplanması,
- 8) Verilerin çözümlenmesi ve
- 9) Sonuçların yorumlanması ve ilgililere bildirilmesi.

Fitzpatrick ve arkadaşları (2004)'na göre ise program değerlendirme süreci; planlama, uygulama ve değerlendirme şeklinde üç aşamadan oluşur. Planlama aşaması, değerlendirme sürecinin ilk ve en önemli basamağıdır. Bu aşamada, değerlendirme amaçlı araştırma deseninin ve veri toplama yöntemlerinin tanımlanması, hangi ölçme araçlarının hangi amaçlarla ne zaman, nasıl ve kaç kez kullanılacağıın belirlenmesi, bu araçların geçerlik ve güvenirlik çalışmalarının yapılması yer alır. İkinci aşama olan uygulama aşamasında, planlama aşamasında alınan kararlar doğrultusunda araştırma deseni, evren ve örneklem seçimi, verilerin toplanması, analiz edilmesi ve sonuçların yorumlanması gerçekleştirilir, değerlendirme raporlaştırılır. Program değerlendirmede son aşama olan değerlendirmenin değerlendirilmesi aşamasında, değerlendirme sürecinde yaşanan eksiklik ve hataların ortaya çıkarılması amaçlanır. Bu sürece aynı zamanda “meta değerlendirme” de denmektedir (Akt. Sağlam ve Yüksel, 2007).

PROGRAM DEĞERLENDİRME YAKLAŞIMLARI VE MODELLERİ

Program Değerlendirme Yaklaşımları

Herhangi bir programın değerlendirme süreci ve bu süreçte programın nasıl değerlendirileceğı, bir bakıma o programın hangi yaklaşıma dayalı olarak geliştirildiğine, temel yapısının ne olduğuna, başka bir ifadeyle nasıl bireyler yetiştirmeyi hedeflediğine göre tasarlanıp yürütülebilir. Örneğın, Posner (2004)'e göre, programların değerlendirilmesinde o programın temel perspektifi veya yaklaşımı çerçevesinde değerlendirme soruları anlam kazanmakta ve sorulması gerekmektedir. Posner (2004) beş farklı program yaklaşımından bahseder. Bunlar: 1. Geleneksel (traditional), 2. Deneysel/yaşantıya dayalı (experiential), 3. Davranışçı (behavioral), 4. Disiplinler Yapısı (structure of the disciplines) ve 5. Yapılandırmacı (constructivist)

programlardır. Her bir programın değerlendirme süreci programların temel özelliklerine göre değişebilmektedir.

Öte yandan, Lee Cronbach program değerlendirme yaklaşımlarını birbirine karşıt uçlar olarak ikiye ayırmıştır. Bunlar: 1. Bilimsel/deneysel yaklaşımlar ve 2. Hümanistik yaklaşımlar. Bilimsel yaklaşımların savunucuları tarafsız ve objektif deneyleri/işlemleri benimserken, Hümanistik yaklaşımın savunucuları ise deneylerin/işlemlerin yanlış bilgiler verebileceklerini düşünmektedirler (Ornstein ve Hunkins, 2004).

McNeil (2006) de program değerlendirme yaklaşımlarını genel olarak iki başlık altında ele almıştır. Bunlar: 1. Konsensüs (Consensus) modeller (Geleneksel ve Deneysel değerlendirme yapısına sahip olanlar), 2. Çoğulcu (Pluralistic) modeller (Hümanistik ve Sosyal Yeniden Yapılandırmacı değerlendirmeye sahip olanlar). Konsensüs modeller, sistematik program değerlendirmeciler tarafından kullanılır ve değerlendirme sürecinde deneysel ve sistematik bir yaklaşım izlenir. Kısaca, değerlendirme bu yaklaşımda sürekli bir döngünün önemli bir parçasıdır. Bu modelde iki soruya ışık tutmaya çalışılır. Bu sorular : 1. Geliştirilen ve düzenlenen planlı öğrenme durumları, programlar, dersler ve etkinlikler arzulanan sonuçları gerçekten meydana getirdi mi?, ve 2. Program sonuçları/ürünleri en iyi nasıl geliştirilebilir?

McNeil (2006)'in belirttiği üzere, Hümanistik ve Sosyal Yeniden Yapılandırmacılar ise Çoğulcu (Pluralistic) bir değerlendirme görüşüne sahiptirler. Bu yaklaşımda, değerlendirmeyi yapanların program katılımcılarının farklı değerlerine duyarlı olmaları gerektiği ve kararların değerlendirmecilerden katılımcılara (öğrenci, öğretmen, aile, toplum üyeleri, akademisyenler, yöneticiler vb.) doğru değiştirilmesi gerektiği savunulur. Değerlendirmeyi yapanlar olarak, çoğulcular değerlendirmelerini program amaçlarından ziyade program etkinlikleri üzerine temellendirmeyi, ve sayısal veriler ile deneysel tasarımlar yerine anekdota dayalı ve doğal verileri tercih ederler. Bu yaklaşımda özellikle eleştirel sorgulama ve otantik değerlendirme önemli yer tutar ve okul, değerlendirme merkezi olarak kabul edilir. Bu değerlendirme modeline en iyi örnekler, E.W. Eisner'in "Eğitsel Uzmanlık/Eleştiri" modeli ve Kenneth Sirotnik'in "Eleştirel Sorgulamaya" dayalı değerlendirme modelidir.

Yukarıda belirtilen yaklaşımların yanında, Oliva (2009) "Sınırlı Modeller" ve "Kapsamlı Modeller" şeklinde program değerlendirme yaklaşımlarını iki grupta ele

almıştır. Sınırlı Modeller; 1. eğitim programının hedeflerinin değerlendirilmesini ve 2. eğitim programının düzenlenmesi ve yapılandırılması ilkelerine işaret eden değerlendirme şeklinde gruplanırken, “Kapsamlı Modeller” ise Saylor, Alexander ve Lewis Modeli ve Stufflebeam’in CIPP modeli olarak sunulmuştur.

Ülkemizde program geliştirme alanının bilimselleşmesinde ve yapılandırılmasında önemli yeri olan eğitimcilerden Ertürk (1998) ise program değerlendirme yaklaşımlarını altı ana grupta toplamıştır. Bunlar: 1. Program tasarısına bakarak, 2. Ortama bakarak, 3. Başarıya bakarak, 4. Erişmeye bakarak, 5. Öğrenmeye bakarak ve 6. Ürüne bakarak yapılan değerlendirmelerdir.

Program Değerlendirme Modelleri

Program değerlendirme ile ilgili yukarıda bahsedilen temel yaklaşımların yanında denenmekte olan veya uygulanmakta olan programların değerlendirilmesinde kullanılabilecek çeşitli program değerlendirme modelleri vardır. Bu modellerin başlıcaları aşağıda açıklanmaktadır:

1. Tyler’in Hedefe Dayalı Değerlendirme Modeli

R.Tyler tarafından 1933-1941 yılları arasında geliştirilen bu model, daha sonra geliştirilen pek çok modelin odak noktası olmuştur. Tyler’in değerlendirme modeli, program geliştirme modeline dayalı olarak tasarlanmıştır ve modelin merkezinde eğitim hedefleri vardır (Erden, 1998). Tyler (1949)’a göre, değerlendirme süreci, eğitim hedeflerinin uygulanan program ve öğretim yoluyla tam olarak ne düzeyde kazandırıldığını belirlemeye yönelik bir süreçtir. Tyler, değerlendirmenin geliştirilen ve düzenlenen öğrenme yaşantılarının gerçekten arzulanan sonuçlar doğrultusunda kazanılıp kazanılmadığını belirlemeye yönelik bir süreç olması gerektiğini ve bu sürecin programın güçlü ve zayıf yönlerini saptamayı kapsamaması gerektiğini belirtmiştir. Tyler’a göre, değerlendirme sonucunda eğitim programının etkili olup olmadığını ve hangi yönlerden geliştirilmesi gerektiğini görmek mümkün olabilir. Bu modelde daha çok sonuç odaklı düzey belirleyici (summative) değerlendirme araçları kullanılır. Tyler’in program değerlendirme modelinin, program geliştirme modeli paralelinde, temel unsurları şunlardır (Marsh ve Willis, 2007); 1. Hedefler havuzu, 2. Süzgeçler (eğitim

felsefesi ve eğitim psikolojisi), 3. Hedefler, 4. Öğrenme durumları, 5. Ölçme araçları, 6. Bilgi (enformasyon).

2. Metseffel ve Michael Modeli

Hedefe dayalı (goal-attainment) modele bir diğer örnek Metfessel ve Michael tarafından geliştirilen değerlendirme modelidir. Model sekiz aşamadan oluşmaktadır. Bunlar (Popham, 1988): 1. Tüm toplum üyelerinin katılımı, 2. Genel amaçların ve özel hedeflerin düzenlenmesi, 3. Özel hedeflerin ifade edilebilir ve öğrenmeyi kolaylaştırılabilir formlara dönüştürülmesi, 4. Ölçme araçlarının geliştirilmesi, 5. Periyodik ölçümlerin gerçekleştirilmesi, 6. Verilerin analiz edilmesi, 7. Analiz edilen verilerin yorumlanması ve, 8. Program değişikliği ve hedeflerin düzeltilmesi için önerilerin formüle edilmesidir. Metfessel ve Michael modelinin en kullanışlı yanı, bir eğitim programının hedeflerinin edinimini yansıtmada kullanılacak farklı ölçme araçlarının oluşturulmasına yönelik çabalar olarak nitelendirilebilir (Popham, 1988).

3. Provus'un Farklar Yaklaşımı Modeli

Deneysel-pozitivist değerlendirme yaklaşımına en iyi örnek olabilecek modellerden biri Provus tarafından geliştirilmiştir. Model dört bileşen ve beş safhadan oluşmaktadır. Bu bileşenler: 1. Program standartlarının tespiti, 2. Program performansının belirlenmesi, 3. Standartlarla performansın karşılaştırılması ve, 4. Performans ve standartlar arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesidir. Modelin beş safhası ise şunlardır: 1. Tasarım, 2. Kurma, 3. Süreçler/İşlemler, 4. Ürünler, 5. Maliyet. Bu program değerlendirme sürecinde, elde edilen farklarla ilgili bilgiler aşama aşama karar verme durumunda olan karar vericilere bildirilir ve buna göre karar seçenekleri; sonraki aşamaya gitmek, önceki aşamanın kullanılabilirliğini (recycle) sağlamak, programı baştan başlatmak ya da performans ve standartları değiştirmek veya programı sonuçlandırmaktır (Ornstein ve Hunkins, 2004).

4. Stake'in Uygunluk-Olasılık Modeli

Stake'in bu modeli genel olarak Tyler'in değerlendirme modelinin üzerine geliştirilmiştir. Stake'e göre, değerlendirme girdiler (genel amaçlar, materyaller, öğrenci yetenekleri), işlemler (öğretmen ve öğrenci arasındaki sınıf etkileşimleri) ve çıktılar (formal öğrenme, tutumlar ve değerler) dikkate alınmalıdır. Bu üç öğenin her biri programın amaçlarını, istenen ve istenmeyen etkilerin gözlemlenmesini ve değerleri göz

önünde bulundurulmalıdır (Marsh ve Willis, 2007). Stake'in modelinde tasarlanan ve gerçekleşen çıktının uygunluğuna bakılır. Tasarlananla gözlenenin uyumu nasıl?, tasarlanan gerçekleşti mi? vb. gibi sorulara yanıt aranır ve geniş çapta nicel veya nitel çıktı göstergeleri vasıtasıyla, istenen sonuçların ne düzeyde gerçekleştiğini belirlemeye yönelik karar verilir. Stake'in değerlendirme yaklaşımında standartlar ve karar kriterleri önemli rol oynar (Bellon ve Handler, 1982; Demirel, 2006).

5. Stufflebeam'in Bağlam, Girdi, Süreç, Ürün (CIPP) Modeli

D.L. Stufflebeam tarafından yönetilen Phi Delta Kappa Ulusal Değerlendirme Komisyonu "Bağlam (context), Girdi (input), Süreç (process) ve Ürün (product)" adında değerlendirme modelini geliştirmiş ve yaygınlaştırmıştır. Stufflebeam'e göre, değerlendirme, karar alternatiflerini belirlemek için kullanışlı bilgileri betimleme, elde etme ve yorumlama sürecini içerir (Oliva, 2009). CIPP modelinin kalbini çevre, girdi, süreç ve ürün boyutları oluşturur ve değerlendirme sürecinde bu dört boyutun değerlendirilmesi öngörülür. Stufflebeam'e göre, bağlamın değerlendirilmesi bir eğitim ortamında problemleri, ihtiyaçları ve fırsatları belirlemeye yardımcı olan deneysel verileri toplamayı içerir. Girdinin değerlendirilmesi ise programın hedeflerinin elde edilmesi için kaynakların nasıl kullanılabileceğine ilişkin veri sağlamayı gerektirir. Sürecin değerlendirilmesinin amacı, öğretim sürecinde planlanan ve uygulanan etkinlikler arasındaki uygunluğu belirlemektir. Son boyut olan ürün değerlendirmede ise değerlendirmeciler programın nihai sonuçlarının/ürünlerinin bekledikleri şekilde gerçekleşip gerçekleşmediği ile ilgili veriler toplarlar (Popham, 1988; Ornstein ve Hunkins, 2004). Bu model, değerlendirmenin en önemli amacının kanıtlamak değil, geliştirmek olduğu görüşü üzerine temellendirilmiş ve çeşitli alanlardan eğitimcilerin, uzmanların ve ilgililerin kullanımı için geliştirilmiştir (Stufflebeam, 2000).

6. Stake'in İhtiyaca Cevap Vermeye Dayalı Değerlendirme Modeli

Stake tarafından geliştirilen bir başka program değerlendirme modelinde, Stake program değerlendirmenin: 1. Programın amaçlarından ziyade program etkinliklerine yönelik olmasından, 2. İlgili tarafların ihtiyaçlarına cevap vermeye yönelik bilgilendirme yapmasından ve 3. Farklı değer veya görüşlerin, programın başarısı veya başarısızlığını göstermesinden dolayı, ihtiyaca cevap verici bir değerlendirme olduğunu öne sürmüştür (Saylor, Alexander ve Lewis, 1981). Stake, ilgili tarafların algılanan ihtiyaçlarına duyarlı olunmasının değerlendirmenin temeli olduğuna inanır. Buna göre,

değerlendirmede paydaşların veya katılımcıların ilk yapılması gereken iş, program değerlendirmeden ne beklediklerini ortaya koymaktır. Stake'e göre, sistematik değerlendirmecilerin ileri sürdüğü gibi, program değerlendirme sadece hedeflerin ayrıntılı ve sistematik biçimde değerlendirilmesine odaklanmamalı, öğrencilerin öğrenmelerinin yanında çeşitli özellikleri ve programın ve öğretim sürecinin farklı unsurları da değerlendirmeye katılmalıdır (McNeil, 2006).

7. Eisner'in Eğitsel Uzmanlık/Eleştiri Modeli

E. Eisner 1970'li yıllarda yaptığı çeşitli çalışmalarda kendisine ait, Hümanistik yaklaşım merkezli bir eğitsel uzmanlık/eleştiri modelini ortaya koymuştur. Eisner'in modeli, eğitsel eleştiri ve uzmanlık üzerine tasarlanmıştır ve yeni programların bir sonucu olarak, zengin ve nitelikli bir eğitsel yaşantılar tasvir etmeye yöneliktir. Eisner'e göre, eğitsel eleştiri işlemlerini uygulamak için değerlendirmecilerin şu sorulara cevap araması gereklidir: Öğretim yılı süresince okulda yeni programın sonucu olarak neler gerçekleşti?, Önemli olaylar yada durumlar nelerdi?, Bu durumlar nelerden kaynaklandı?, Katılımcılar bu durumlara nasıl tepkiler verdiler?, Öğrenciler yeni programın uygulanmasından neler öğrendiler? vb. Eisner, okullarda yapılan öğretim etkinliklerinin etkili ve tarafsız biçimde değerlendirilebilmesi için alanında uzmanlaşmış kişilere gereksinim olduğunu belirtmiştir. Eisner'in modeli, birbiriyle ilişkili üç süreci kapsamaktadır. Bunlar: 1. Betimleme, 2. Yorumlama ve 3. Değerlendirme'dir (Marsh ve Willis, 2007; Ornstein ve Hunkins, 2004).

8. Saylor, Alexander ve Lewis Modeli

Saylor, Alexander ve Lewis (1981), farklı program değerlendirme modellerini sentezleyecek şekilde kapsamlı ve çok boyutlu bir değerlendirme modeli oluşturmuştur. Buna göre, model hem hedeflere dayalı değerlendirme yapmak isteyenler hem de sürece ve programın tüm boyutlarını değerlendirmeye dayalı yaklaşım izlemek isteyenler için kullanışlıdır. Modelde programın etkililiğini saptamak için hem biçimlendirici (formative) hem de düzey belirleyici (summative) değerlendirme araç ve yöntemleri kullanılır. Saylor, Alexander ve Lewis Modeli beş bileşenden oluşmuştur. Bunlar: 1. Amaçlar ve alt amaçlar, 2. Bir bütün olarak eğitim programı, 3. Eğitim programının spesifik öğeleri, 4. Öğretim ve 5. Değerlendirme programı.

Yukarıda özet olarak açıklanan program değerlendirme modellerinin yanı sıra, çeşitli adlarla nitelendirilen bazı değerlendirme modelleri de bulunmaktadır. Örneğin, Wolf tarafından ortaya atılan ve hem “Sistematik” hem de “Hümanistik” yaklaşımın özelliklerini taşıyan “Aksiyon Araştırması” bunlardan biridir. Bu model, hem araştırma hem de değerlendirme etkinliklerini kapsar. Aksiyon araştırması modeli döngüsel 4 aşamadan oluşmaktadır. Bunlar: 1. Amaçların/hedeflerin belirlenmesi (öğretmenler ve öğrenciler için), 2. İzleme araçlarının saptanması, 3. Verilerin nasıl yorumlanacağını yansıtılması, 4. Sürecin etkinleştirilmesi ve sürekli hale getirilmesi (Ornstein ve Hunkins, 2004).

Bunun yanında, literatürde Parlett ve Hamilton tarafından geliştirilen, “bir eğitim programının tam bir resmini sunmaya çalışan ve eğitim programının problemlerini ve önemli özelliklerini aydınlatmayı amaçlayan Aydınlatıcı (Illuminative) model”, Sara L. Lightfoot’un ortaya attığı ve “değerlendirmecinin eğitim alanı olan okula gitmesini ve okul uygulamalarını, öğrencileri ve öğretmenleri gözlemesini, görüşmeler yapmasını ve çeşitli ölçme araçları kullanarak değerlendirme hakkında veriler toplamasını gerektiren “Betimleme (Portraiture) modeli” ve Çoğulcu-Hümanistik değerlendirme odaklı olan, K. Sirotnik’in geliştirdiği, “değerlendirmenin eleştirel bir sorgulama sürecini içeren sıkı bir öz-inceleme olduğunu ileri süren Eleştirel Sorgulama modeli” gibi program değerlendirme modellerinden (McNeil, 2006; Ornstein ve Hunkins, 2004) söz edilebilir.

TÜRKİYE’DE PROGRAM DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI

Ülkemizde program değerlendirme çalışmalarının iki düzeyde gerçekleştirildiği söylenebilir. Birincisi, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından İlköğretim ve Ortaöğretim Genel Müdürlükleri ile Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (EARGED) vasıtasıyla resmi düzeyde yapılan program değerlendirme çalışmalarıdır. İkincisi ise özel olarak yapılan çalışmalardır ki, üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin ve araştırmacıların lisansüstü tez, makale ve kongre/sempozyum bildirimleri şeklinde gerçekleştirdikleri program değerlendirme çalışmaları bu türdendir.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren eğitimin tüm toplum kesimlerine yaygınlaştırılmasına, nicel ve nitel bakımdan eğitim sisteminin geliştirilmesine ve

program geliştirme faaliyetlerine önem verilmekle birlikte, program geliştirmenin tüm dünyada bir bilim dalı olarak kabul edilmesi ve daha sistematik ve bilimsel yaklaşımlarla ele alınmasının başladığı 1950'li yıllardan itibaren ülkemizde de çeşitli program geliştirme ve değerlendirme çalışmalarının başlatıldığı görülmektedir. Turgut (1983), yazılı dokümanı bulunan ilk program değerlendirme çalışmasının, 1948 İlkokul Programı üzerinde, programın esasını değiştirmeden yeni bir öğretim yöntemi (proje metodu) uygulamasının raporu olduğunu belirtmiştir. Bolu ve İstanbul illerinden seçilen deneme ilkokullarında yapılan bu uygulamada, daha sonra ilkokul program taslağı adıyla bilinen program hazırlanıp denemeye koyulmuştur. Araştırma, taslak programı, 1948 programı ile karşılaştırmak amacıyla düzenlenmiştir. Araştırma süresince öğrenci başarısı, öğrencilerin yetenek gelişimleri, taslak hakkında öğretmen, yönetici ve öğrenci velilerinin görüşleri ölçülmüş, bulgular bilimsel yöntemlerle analiz edilmiştir (MEB, 1963; Angel, 1963, Akt. Turgut, 1983).

1961 yılında kabul edilen 222 sayılı “İlköğretim Kanunu”nun getirdiği hükümler programların geliştirilip değiştirilmesini zorunlu kılmıştır. 1962 yılında toplanan VII. Milli Eğitim Şurasında (Demirel, 1992): “Programların günün gerçekleri ve ihtiyaçları dikkate alınarak geliştirilmesi, hazırlanacak ve uygulanacak bir deneme programının komisyonlarca incelenip değerlendirildikten sonra çeşitli bölgelerde iki yıl süreyle denemesi, deneme programının geliştirilerek bütün yurt çapında uygulanması” kararlaştırılmıştır. Hazırlanan program taslağı yapılan bir uygulama planı çerçevesinde önce 14 ilden başlayarak, daha sonraları deneme sahası genişletilerek beş yıl süreyle ülke çapındaki tüm deneme okullarında uygulanmıştır. Bu programla ilgili çalışmalar, illerde kurulan program geliştirme komisyonları tarafından yürütülmüş ve desteklenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkan program taslağı değerlendirilmek üzere Milli Eğitim Bakanlığında kurulan “Merkez Değerlendirme Komitesi”ne aktarılmıştır. Daha sonra yurdun çeşitli bölgelerinden gelen 120 il temsilcisi düzenlenen seminerde bir hafta süreyle, geliştirilmiş olan program taslağını incelemiş ve gerekli değişiklik ve önerilerle birlikte Talim Terbiye Kuruluna gönderilmiş, 1968-1969 öğretim yılında uygulanmaya başlanmıştır. 1968 programı uygulanmaya konduktan sonra, bu programla ilgili geliştirme çalışmaları yakından izlenmiş ve çeşitli değerlendirme çalışmalarıyla gerekli düzeltme ve önlemler alınmıştır (Demirel, 1992).

1960'lı yıllardan sonra gerçekleştirilen program değerlendirme çalışmalarının bir bölümü TÜBİTAK Bilim Adamı Yetiştirme Grubu Projelerinde yer almıştır. Bunlar, Fen Öğretimini Geliştirme Projelerindeki değerlendirme çalışmaları olarak yapılmıştır. Bunlardan ilki, Fen Liseleri için Türkçeleştirilmiş olan ve modern sıfatıyla anılan Matematik, Fizik, Kimya ve Biyoloji programlarının normal liselerin fen kollarında uygulanabilirliğini yoklamak amacıyla, yedi pilot lisede denenmesi üzerine yapılmıştır. Bu çalışmanın bulguları "Fen Öğretimini Geliştirme Bilimsel Komisyonu" tarafından daha sonraki program düzeltme çalışmalarında kullanılmıştır. Modern programların liselere yayılmasıyla başlayan ikinci çalışma, 1972-1975 yılları arasındaki uygulamaları değerlendirme amacıyla yapılmıştır. Bu araştırma kapsam bakımından geniş, kullanılan araç ve yöntemlerle zengin bir nitelik taşımaktadır. Fen projeleri içinde yapılan araştırmaların bir grubu orta dereceli okullar için hazırlatılan programların denenip yayılmasıyla ilgilidir. Sonraki yıllarda aynı programlar üzerinde daha geniş kapsamlı bir değerlendirme daha yapılmıştır (Turgut, 1983).

1980'li yıllarda program geliştirmede sürekliliğin ve standartlaşmanın sağlanması yönünde bir görüşün oluşması ile X. Millî Eğitim Şûrası'nda (1981); millî eğitim sisteminin, bu sistemin bütünlüğü içinde eğitim programları ve öğrenci akışını düzenleyen kurallar konusunda önemli kararlar alınmasının yanında, MEB 1982 yılında bir program geliştirme modeli oluşturmak ve bundan sonra hazırlanacak ve geliştirilecek tüm programların bu modele uygun olarak yapılmasını sağlamak amacıyla üniversitelerdeki bilim adamlarıyla işbirliği içerisinde yeni bir program modeli oluşturmuştur. 1983 yılında kabul edilen ve yürürlüğe giren modelde programların hazırlanması ve geliştirilmesi konusunda görev alacak kişiler ile program geliştirme grubunun çalışma esasları belirlenmiş ve her programda genel, ünite ve konu amaçlarının belirlenmesinin, her ünitenin ayrı ayrı davranışlarının tespit edilmesinin gerekli olduğunun altı çizilmiş, programların bir yıllık uygulanmasından sonra değerlendirilmesinin yapılarak, değerlendirme sonuçlarına göre programların geliştirilmesi karara bağlanmıştır (Özalp, 1999; Küçükahmet 1987, Yıldırım, 1994, Akt. Gözütok, 2003). Buna göre, 1980'li ve 90'lı yıllardaki program geliştirme çalışmaları bu doğrultuda gerçekleştirilmiş ve değerlendirme çalışmaları ise daha çok deneme programlarının değerlendirilmesi şeklinde olmuştur. Selvi (1996)'nin de belirttiği gibi, değerlendirme çalışmalarının MEB tarafından belli programların denenerek

geliştirilmesi ve daha sonra diğer okullarda yaygınlaştırılması amacıyla yapılmasına karşın, deneme programlarının bütün boyutları değerlendirilemediği için bu çalışmalar tam bir değerlendirme çalışması olarak kabul edilmemektedir (Akt. Güven ve İleri, 2006). Bu bağlamda, bu yıllarda geliştirilen programların 2000’li yıllara kadar küçük değişikliklerle düzeltilerek uygulandığı; kapsamlı, sistematik ve süreklilik içeren program değerlendirme çalışmalarının pek yapılmadığı söylenebilir.

Son yıllarda, bilindiği gibi önce ilköğretim sonra da ortaöğretim okullarında geliştirilen yeni programlar uygulanmaya başlandı. Milli Eğitim Bakanlığı 2003 yılından itibaren öncelikle ilköğretim programlarının yenilenmesi için çalışmalar başlattı. MEB, bir anlamda reform olarak adlandırdığı bu çalışmalarını, okullarda program değerlendirme yaklaşımlarına ve süreçlerine dayalı olarak sistematik biçimde gerçekleştirmemekle birlikte, mevcut programların değiştirilmesi gerekliliğini çeşitli gerekçelerle açıklamıştır. Bu gerekçeler kısaca (MEB, 2005a); *“Günümüz ekonomik dünyasında eğitimin ve nitelikli insan gücünün giderek daha önem taşıdığı, eğitimin siyasi, toplumsal ve kültürel bütünleşmenin en etkin araçlarından biri olduğu, bilim ve teknolojinin sürekli biçimde geliştiği, demografik yapıda, ailenin niteliğinde, toplumsal dokuda, tüketim anlayışında, insan haklarında önemli hareketliklerin gözlemlendiği, yaşam boyu öğrenmenin tüm dünyada öne çıktığı, ulusal ve uluslararası göstergeler doğrultusunda eğitimin kalitesi, uluslararası geçerliliği ve kabul edilirliliğinin sorgulanır durumda olduğu”* şeklindedir ve bu nedenlerle ilköğretimden başlayarak programların yeniden ele alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Yukarıda vurgulanan ihtiyaç ve değişimler okullarımızda uygulanan programların etraflica ve bilimsel biçimde yeniden geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bakımdan, programların geliştirilme şekli, süreci, komisyonların yapısı ve çalışması, programların vizyonu, misyonu, amaçları, içeriği, öğrenme-öğretme durumları ve değerlendirme biçimleri ile ilgili olumlu veya olumsuz herhangi bir görüşte bulunmadan, bu program geliştirme hareketinin yerinde olduğu söylenebilir. Zira, bu çalışmada daha çok geliştirilen ve uygulanan programların değerlendirilmesi ile ilgili inceleme ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

2004 programlarının geliştirilmesi sürecinde MEB, mevcut programlar ile yeni programları ders (alan) düzeyinde (Türkçe, Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi ve

Matematik dersleri) karşılaştırarak değerlendirmelerde bulunmuş ve bu değerlendirmelerin, programların yeni ve farklı bir yaklaşımla geliştirilmesi ve uygulanması zorunluluğunu ortaya koyduğu belirtilmiştir. Yapılan bu karşılaştırmalı değerlendirmelerde genel olarak

Mevcut programların davranışçı yaklaşıma dayalı ve öğretmen merkezli olduğu, bazı programların 1980'li yıllarda geliştirildiğinden dolayı günün koşullarına uygun olmadığı, daha çok içerik merkezli olduğu, çağdaş öğretim yöntem ve etkinliklerine yer vermediği, programların beş yıllık zorunlu eğitim anlayışına göre hazırlandığı ve sekiz yıllık zorunlu eğitime göre düzenlenmediği, ölçme ve değerlendirme anlayışlarının geleneksel olduğu ve bilgiyi ezberlemeye dayalı olduğu (MEB, 2005a)

öne sürülmüştür.

Bu eleştiriler ve yukarıda belirtilen gerekçeler göz önünde bulundurularak, 2004 yılında Talim ve Terbiye Kurulu bünyesinde oluşturulan program geliştirme komisyonları ile yeni programlar geliştirilmiş ve uygulanabilirliğini sınamak amacıyla Türkiye genelinde belirli illerdeki pilot okullarda deneme çalışmaları yapılmıştır. Deneme çalışmalarının kapsamında programların uygulanması sürecinde değerlendirme çalışmaları da yapılmıştır. Buna karşın, yapılan çeşitli çalışmalarda deneme uygulamalarının yetersiz olduğu, bir takım eksiklik ve tutarsızlıkları içerdiği, deneme uygulaması süresinin kısa olduğu ve sistematik biçimde yürütülmediği (Gözütok, Akgün ve Karacaoğlu, 2005; Baş Collins, 2005; EPÖ Profesörler Kurulu, 2006) vb. yönlerden eleştiriler yapılmıştır.

Deneme çalışmalarının değerlendirilmesi sonucunda ise bir yıl sonra yani 2005-2006 eğitim-öğretim yılında yeni programlar ülke çapındaki tüm ilköğretim okullarında uygulanmaya başlanmıştır. Beş yıldır uygulanan programların etkililiğinin ya da başarısının değerlendirilmesine yönelik MEB'in yapmış olduğu kapsamlı bir çalışma olmamakla birlikte, EARGED tarafından 2005'te ilköğretim 1-5. sınıf programları için, 2006'da da 6-8. sınıf programları için, programların denendiği pilot okullarda anketler ve bilgi formları yoluyla öğretmenlerden, okul müdürlerinden, müfettişlerden ve öğrenci velilerinden yeni programlarla ilgili veriler toplanmış ve bunlara dayalı olarak programların hedef ve kazanımlarından içeriğine, öğrenme-öğretme süreçlerinden değerlendirme durumlarına kadar çeşitli değişiklik ve düzeltmeler gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Programların deneme çalışmalarının değerlendirilmesi sürecinde Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı bünyesindeki ihtisas komisyonlarının sonuçları

incelemelerini kolaylaştırmak amacıyla, her ders için ayrı bir rapor düzenlenmesi yolu tercih edilmiştir. Raporların her birinde, önce program taslak kitapçığının değerlendirilmesi, ikinci olarak programlardaki ünitelerin değerlendirilmesi, üçüncü olarak öğretimin değerlendirilmesi, dördüncü olarak ölçme ve değerlendirme uygulamalarının değerlendirilmesi ve beşinci olarak da öğretmenlerin sınıf içi uygulamaları ile ilgili müfettiş gözlemleri ele alınmıştır. Dersler ile ilgili raporlarda, her sınıf düzeyi ile ilgili değerlendirme ayrı ayrı yapılmıştır (MEB, 2005b; MEB, 2006).

Kısaca, bu değerlendirme çalışmalarının, geliştirilen programların Türkiye çapında uygulanabilirliğinin denemesi amacıyla pilot okullarda yapıldığı ve programların uygulanması sürecindeki eksikliklerin, aksayan tarafların, programların güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi amacıyla öğretmen, yönetici, müfettiş ve veli görüşlerinin alınması suretiyle daha çok yansıtıcı bir değerlendirme niteliğinde olduğu söylenebilir. Oysa, EPÖ Profesörler Kurulu'nun (2006) da vurguladığı gibi, eğitimde program geliştirme sürecinde deneme uygulamalarının (pilot uygulama) ve bu uygulamadan elde edilen dönütlerin önemli bir yeri vardır. Çünkü bu uygulamalar sırasında programın işlevselliğinde ve işlerliğinde etkili olan olumsuz etmenler belirlenir ve program taslağında bunları giderici önlemler alınır. Öte yandan deneme uygulamasının yapıldığı örneklem kümesinin tüm evreni temsil edecek nitelikte olması da önemli bir koşuldur. Ancak, Yeni İlköğretim Programının deneme uygulaması hem zaman yönünden hem de örneklem yönünden yetersiz olduğu gibi, değerlendirmesinin de çağdaş program geliştirme anlayışında öngörülen biçimde bağımsız ve tarafsız biçimde yapılmaması da önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Ayrıca, yeni ilköğretim programlarının hazırlanmasında, önceki programın uygulayıcılarından ve uygulama sonuçlarından bilimsel bir süreç içinde dönütler alınmadığı görülmektedir.

MEB tarafından programların denemesi sırasında yapılan değerlendirme çalışmalarının dışında, 2005-2006 yılından bu yana uygulanan ilköğretim programları ile 2008-2009'da uygulanmaya başlanan ortaöğretim programlarının kapsamlı ve sistematik biçimde değerlendirilmesine yönelik program değerlendirme çalışmalarının yapılmadığı gözlenirken, özellikle yeni ilköğretim programlarını gerek genel olarak, gerekse de özel olarak ayrı ayrı derslerin farklı boyutlarını inceleyen yüksek lisans ve doktora tezleri ile makaleler ve kongre/sempozyum bildirimleri şeklinde gerçekleştirilen çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar, programların etkililiğini ve

başarısını, anket ve deneysel çalışmaları içeren nicel yöntemlerin yanı sıra, gözlem ve mülakat gibi teknikleri içeren nitel yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların bir kısmının gerek ülke çapında ve daha geniş bir çalışma evreninde, gerekse derinlemesine gerçekleştirildiği, büyük bir bölümünün ise bir il veya okul düzeyinde yapılan daha dar kapsamlı nitelik taşıdığı söylenebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Eğitim kurumlarının temel işlevlerini yerine getirebilme durumları, ancak uyguladıkları eğitim programlarının tüm boyutlarıyla ve tüm paydaşlarının katılımıyla değerlendirilmesi sonucunda belirlenebilir. Bu açıdan program değerlendirme, tasarlanan ve uygulanan bir eğitim programının etkililiği hakkındaki bilgilerin toplandığı, bu bilgilerin analiz edilip yorumlandığı ve sonuçta programın sürdürülmesi, geliştirilmesi ya da sonlandırılması kararının alındığı bir süreçtir (Sağlam ve Yüksel, 2007). Okullarda uygulanan eğitim programlarının etkililiğini ölçmede kullanılabilecek farklı program değerlendirme yaklaşımları ve çeşitli modeller bulunmaktadır. Özellikle 1950’li yıllardan sonra ortaya konan program değerlendirme yaklaşım ve modelleri başta ABD’de olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ülkemizde de 1950’li yıllardan sonra olmak üzere, daha çok 1960’lı yıllardan sonra birçok deneme okulunda ve uygulanan programların değerlendirilmesinde bu modellerden yararlanılmıştır. Program değerlendirme modelleri büyük ölçüde program geliştirme yaklaşımlarına göre farklılık göstermektedir. Program geliştirmedeki çeşitlilik nedeniyle program değerlendirme için de tek bir model önermek mümkün değildir. Program değerlendirme çalışmalarında araştırmacılar kendi amaç ve koşullarına en uygun modeli seçebilir veya bu modellerden yararlanarak yeni bir model geliştirebilirler (Erden, 1998).

Ülkemizde program değerlendirme çalışmaları genel olarak iki düzeyde gerçekleştirilmektedir. Bunlar: 1. Resmi olarak MEB tarafından, bünyesinde bulunan kurumlar aracılığıyla, ve 2. Akademisyenler ve çeşitli araştırmacılar tarafından yapılan lisansüstü tez, makale veya bildiri şeklinde yapılan çalışmalardır. MEB tarafından geliştirilen ve uygulanan programlar zaman zaman gerekli görüldüğünde

değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme çalışmaları programların amaçlar doğrultusunda işleyip işlemediği ve yeterli olup olmadığına yönelik geri dönüt sağlamak, ve programların çıktılarının yetersizliklerine veya eksikliklerine ilişkin çözümler bulmak amacıyla yapılmaktadır (Yaşar, 1998). 1960'lı yıllardan itibaren program değerlendirme çalışmalarının dar kapsamlı olarak deneme okullarında uygulanan programların değerlendirilmesi şeklinde gerçekleştirildiği, okullarda uygulanan programların etkililiğinin ve başarısının değerlendirilmesinde genellikle uzun süreli, sistematik ve bilimsel çalışmalar yürütülmediği söylenebilir.

Son yıllarda program değerlendirme çalışmalarına daha çok önem verilmeyle birlikte, programların uygulanabilirliğine karar vermek amacıyla, özellikle programların denenmesi aşamasında genelde yansıtıcı değerlendirme yoluyla veriler toplanmakta ve bu verilerin analizi ve değerlendirilmesi yapılarak program hakkında karar verilmektedir. 2004 ilköğretim programlarının deneme çalışmalarında da genel olarak bu yaklaşım izlenmiştir. Türkiye çapında pilot çalışmaların yapıldığı okullardaki öğrenme-öğretme uygulamaları bir yıl boyunca izlenmiş, ayrıca yönetici, öğretmen, müfettiş ve velilerden programlarla ilgili görüşler; anketler, bilgi formları veya mülakatlar aracılığıyla, alınarak programların genel itibarıyla başarılı olduğuna karar verilerek tüm Türkiye'de uygulanma kararı alınmıştır.

Sonuç olarak, reform niteliğinde görülen ve geliştirilmesi gayet yerinde olan yeni ilköğretim programlarının deneme uygulamasının sadece bir yılda gerçekleştirilmesinin ve program değerlendirme sürecinin tüm aşamalarının sistematik biçimde yerine getirilmeden ülke çapında uygulanmasına karar verilmesinin, program geliştirme ve program değerlendirmenin temel ilkelerine uygun olmadığı söylenebilir. Bu durumun, programların uygulanmasından bugüne kadar, başta öğrenme-öğretme süreçleri ve değerlendirme durumları olmak üzere pek çok konuda sorunların yaşanmasına etki ettiği, bu konuda yapılan nicel ve nitel türden çok sayıda çalışmanın bulguları tarafından da ortaya konmuştur. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Acar, 2007; Çelenk, 2009; Gömleksiz ve Dilci, 2007; Güven, 2008; Karacaoğlu ve Acar, 2009; Korkmaz, 2006; Özdemir, 2008; Üstün, 2008.

Buna göre, hâlihazırda uygulanan programların gerçek anlamda etkili ve başarılı olup olmadığını belirlemek için yansıtıcı, biçimlendirici ve düzey belirleyici

değerlendirme biçimlerinin her birinin kullanılması; öğretmenlerin, öğrencilerin, yöneticilerin, müfettişlerin, velilerin, akademisyenlerin ve sivil toplum kuruluşlarının görüş ve eleştirilerinin dikkate alınması; program değerlendirme sürecinin temel adımlarının uzun süreli, kapsamlı ve sistemli biçimde uygulanması ve ayrıca PISA, TIMMS gibi uluslararası sınav sonuçlarının dikkate alınması gereklidir. Bunun yanında, bundan sonraki programların geliştirilmesi sürecinde mevcut programların, bütün boyutları dikkatli biçimde incelenerek program değerlendirme ilkelerine dayalı olarak değerlendirilmesi, programların birleştirilmiş sınıflarda da uygulanabilirliğinin incelenmesi ve sınanması; programların toplumsal ve bireysel ihtiyaçlar, bilim ve teknolojiadaki gelişmeler, ulusal ve uluslar arası ekonomik gereksinimler ve koşullar, konu alanındaki ve eğitim alanındaki değişme ve gelişmeler göz önüne alınarak geliştirilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2007). *Yeni ilköğretim programlarının öğretmen görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Baş Collins, A. (2005). İlköğretim Türkçe programları pilot uygulama değerlendirmesi. *Yeni İlköğretim Programlarının Değerlendirilmesi Sempozyumu, Eğitimde Yansımalar VII*, 14-16 Kasım, Erciyes Üniversitesi. Ankara: Sim Matbaası.
- Bellon, J.J., & Handler, J.R. (1982). *Curriculum development and evaluation. A design for improvement*. Dubuque, Iowa: Kendall/Hunt Publishing Company.
- Çelenk, S. (2009). İlköğretim okulları 1.-5. sınıf programlarının birleştirilmiş sınıflı köy okullarında uygulanabilirlik düzeyi. XVIII. Eğitim Bilimleri Kurultayı, 1-3 Ekim 2009, Ege Üniversitesi.
- Demirel, Ö. (1992). Türkiye’de program geliştirme uygulamaları. *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 27-43.
- Demirel, Ö. (2006). *Eğitimde program geliştirme. Kuramdan uygulamaya*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Doğan, H. (1997). *Eğitimde program ve öğretim tasarımı*. Ankara: Önder Matbaacılık.
- EPÖ (Eğitim Programları ve Öğretim) Alanı Profesörler Kurulu. (2006). *İlköğretim 1-5. sınıflar öğretim programlarını değerlendirme toplantısı (Eskişehir) sonuç bildirgesi*. İlköğretim Online, 5(1), 1-8, 2006, [Online]: <http://ilkogretim-online.org.tr>
- Erden, M. (1998). *Eğitimde program değerlendirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ertürk, S. (1998). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Meteksan A.Ş.

- Gömleksiz, M.N., & Dilci, T. (2007). Yeni ilköğretim programının etkililiğine ilişkin ilköğretim müfettişlerinin görüşlerinin değerlendirilmesi: Nitel bir araştırma. *XVI. Eğitim Bilimleri Kongresi*, 5-7 Eylül 2007, Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Gözütok, F.D. (2003). Türkiye'de program geliştirme çalışmaları. *Milli Eğitim*, 160. <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/160/gozutok.htm> adresinden 18 Kasım 2009 tarihinde alınmıştır.
- Gözütok, F.D., Akgün, Ö.E., & Karacaoğlu, Ö.C. (2005). İlköğretim programlarının öğretmen yeterlikleri açısından değerlendirilmesi. *Yeni İlköğretim Programlarının Değerlendirilmesi Sempozyumu, Eğitimde Yansımalar VII*, 14-16 Kasım, Erciyes Üniversitesi. Ankara: Sim Matbaası.
- Güven, B., & İleri, S. (2006). Program değerlendirme kavramı ve ilköğretimde program değerlendirme çalışmalarına kuramsal bir bakış. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1-2), 141-163.
- Güven, S. (2008). Sınıf öğretmenlerinin yeni ilköğretim ders programlarının uygulanmasına ilişkin görüşleri. *Milli Eğitim*, 177, 224-236.
- Karacaoğlu, Ö., & Acar, E. (2009). Yeni programların uygulanmasında öğretmenlerin karşılaştığı sorunlar. *XVIII. Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 1-3 Ekim 2009, Ege Üniversitesi.
- Kaya, Z. (1997). *Eğitimde program değerlendirme sürecinin temel işlemleri*. Gazi Üniversitesi, *Endüstriyel Sanatlar Eğitim Dergisi*, 5(5), 59-72.
- Kısakürek, M.A. (1969). Eğitim programlarının geliştirilmesi ile öğretim süreçleri arasındaki ilişkiler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(1), 45-53.
- Klenowski, V. (2010). *Curriculum evaluation: Approaches and methodologies*. International Encyclopedia of Education. Elsevier Ltd. http://eprints.qut.edu.au/26163/1/Klenowski_curriculum_evaluation.pdf adresinden 30.01.2010 tarihinde alınmıştır.
- Korkmaz, İ. (2006). Yeni ilköğretim birinci sınıf programının öğretmenler tarafından değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 419-431.
- Küçükahmet, L. (2009). *Program geliştirme ve öğretim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Marsh, C.J., & Willis, G. (2007). *Curriculum: Alternative approaches, ongoing issues*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- McNeil, J.D. (2006). *Contemporary curriculum*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- MEB. (2005a). Talim Terbiye Kurulu program geliştirme çalışmaları. http://ttkb.meb.gov.tr/programlar/prog_giris/prg_giris.pdf adresinden 18 Kasım 2009 tarihinde alınmıştır.
- MEB. (2005b). Öğretim programlarının değerlendirme raporu (İlköğretim 1-5. sınıflar Hayat Bilgisi, Türkçe, Matematik, Fen ve Teknoloji, Sosyal Bilgiler). Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı. http://earged.meb.gov.tr/earged/subeler/olcme_degerlendirme/dokumanlar/index.html adresinden 18 Kasım 2009 tarihinde alınmıştır.

- MEB. (2006). Öğretim programlarının değerlendirme raporu (İlköğretim 6. sınıflar Türkçe, Matematik, Fen ve Teknoloji, Sosyal Bilgiler). Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı. http://earged.meb.gov.tr/earged/subeler/olcme_degerlendirme/dokumanlar/index.html adresinden 18 Kasım 2009 tarihinde alınmıştır.
- Oliva, P.F. (2009). *Developing the curriculum*. New York: Pearson Allyn and Bacon.
- Ornstein, A. C., & Hunkins, F.P. (2004). *Curriculum foundations: Principles and theory*. Boston: Allyn and Bacon.
- Özçelik, D.A. (1998). *Eğitim programları ve öğretim (genel öğretim yöntemi)*. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Özdemir, S.M. (2008). Yeni ilköğretim programlarının birleştirilmiş sınıflarda uygulanabilirliğine ilişkin nitel bir çalışma. *XVII. Eğitim Bilimleri Kongresi*, 1-3 Eylül 2008, Sakarya Üniversitesi.
- Popham, W.J. (1988). *Educational evaluation*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Posner, G.J. (2004). *Analyzing the curriculum*. New York: McGraw-Hill Companies, Inc.
- Sağlam, M., & Yüksel, İ. (2007). Program değerlendirmede meta-analiz ve meta değerlendirme yöntemleri. *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Dergisi*, 18, 175-188.
- Saylor, J.G., Alexander, W.M., & Lewis, A.J. (1981). *Curriculum planning for better teaching and learning*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Stufflebeam, D.L. (2000). The CIPP model for evaluation. İçinde D.L. Stufflebeam, G.F. Madaus, & T. Kellaghan (Ed.), *Evaluation models. Viewpoints on educational and human services evaluation*. Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Turgut, M.F. (1983). Program değerlendirme. *Cumhuriyet döneminde eğitim*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tyler, R.W. (1949). *Basic principles of curriculum and instruction*. Chicago: The University of Chicago Press.
- University of Central Florida. (2008). Program assessment handbook. Guidelines for planning and implementing. http://oeas.ucf.edu/doc/acad_assess_handbook.pdf adresinden 26 Aralık 2009 tarihinde alınmıştır.
- Üstün, A. (2008). Sınıf öğretmenlerinin yeni ilköğretim programının yapısal öğeleri boyutunda karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *XVII. Eğitim Bilimleri Kongresi*, 1-3 Eylül 2008, Sakarya Üniversitesi.
- Variş, F. (1988). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Variş, F. (1998). Temel kavramlar ve program geliştirmeye sistematik yaklaşım. İçinde A.Hakan (Ed.), *Eğitim bilimlerinde yenilikler* (sf.3-19). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.

- Wiles, J. & Bondi, J. (1993). *Curriculum development: A guide to practice*. NY: McMillan Publishing Company.
- Wolf, P., Hill, A., & Evers, F. (2006). Handbook for curriculum assessment. Guelph, Ontario: University of Guelph Publications.
<http://www.tss.uoguelph.ca/resources/pdfs/HbonCurriculumAssmt.pdf>
adresinden 14 Aralık 2009 tarihinde alınmıştır.
- Yaşar, Ş. (1998). *Evaluation of educational programmes in Turkey*. AECT Annual Meeting, San Diego. (ERIC Document No. ED 419 846).